

Овчатова-Редько А. О.,

к.ю.н., доцент кафедри суспільних наук

Ізмаїльський державний гуманітарний університет

ПРЕДСТАВНИЦТВО В ЦИВІЛЬНОМУ ПРАВІ: ПОНЯТТЯ, ВИДИ, РЕАЛІЗАЦІЯ

Розкрито розуміння представництва з позиції цивільного, процесуального права України. Розглянуто ознаки представництва. Приділена увага видам представництва: за договором, за законом. Проаналізовано представництво за договором довіреності. Сформовано авторське визначення представництва.

Ключові слова: правовідносини, представництво за договором, довіреність, представництво за законом.

Актуальність: Забезпечення ефективного захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб в Цивільному праві та процесі України слугувало запровадженню Інституту представництва. Зауважимо на тому, що за часів його запровадження у вітчизняне українське законодавство представництво в повній мірі відповідало європейським стандартам представництва. Однак, зміни до вітчизняного законодавства в частині захисту прав, свобод та інтересів причинило нові для представництва проблеми, які необхідно освітлити.

Мета цієї статті полягає в розкритті положень «представництва» відповідно до цивільного права України, а також у визначенні його ознак.

Наукові напрацювання представництва у цивільному праві та процесі досліджували: І.А. Бірюков, Д.В. Бобров, С.М. Братусь, Ю.О. Заїка, І.М. Кучеренко, О.А. Підпригора, З.В. Ромовська, Є. О. Харитонов. Однак розвиток законодавства спонукає до нових досліджень з цієї теми. Адже внесення в законодавство нових положень про захист так чи інакше буде відображатися на представництві та його функції в судовому процесі. На основі цього

актуальним є огляд сучасних ключових положень в законодавстві України в частині представництва.

Виклад основного матеріалу. Інститут представництва історично склався в цивільному праві. Його витoki можна знайти в стародавньому праві Єгипту, Греції та Риму. І хоча єдиного, абстрактного поняття представництва як правового інституту не було сформовано, римські правники розробили достатньо складну систему рішень (позовів) щодо представництва [1,с.226-227].

Сучасний вітчизняний Інститут представництва – це ефективний засіб реалізації цивільних прав та обов'язків суб'єктів права, котрі внаслідок тих чи інших причин не можуть захистити свої права, свободи та законні інтереси самостійно. Сам же Інститут представництва закріплений ст. 59 Конституції України, в якій визначено, що кожна особа має право на правову допомогу, особа є вільною у виборі правозахисника.

Правова природа представництва визначається тим, що представник діє не від свого імені, а від імені особи, яку представляє, та в її інтересах. Тому внутрішнє правовідношення обов'язково повинно включатися до складу представництва, і лише наявність повноваження є доказом того, що особа, яку представляють, зобов'язана визнати правові наслідки дій представника[2,с. 537].

Зауважимо на тому, що ст. 15 Цивільного кодексу України (ЦКУ) визначає, що кожна особа, по-перше, має право на захист свого цивільного права в разі його порушення, невизнання або оспорювання; по-друге, має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного та цивільно-процесуального законодавства України.

Виходячи з положень цивільного процесуального законодавстві та самого розуміння представництва й відповідно до ст. 40 Цивільного процесуального кодексу України, представником у суді може бути адвокат або інша особа, яка досягла вісімнадцяти років, має цивільну процесуальну дієздатність і належно посвідчені повноваження на здійснення представництва в суді [3]. Необхідно одразу зазначити осіб, які не можуть бути представниками в суді. До цього

списку відносяться: особи, які діють у цьому процесі, як: секретар судового засідання, перекладач, експерт, спеціаліст, свідок, судді, прокурори, слідчі, працівники підрозділів, що здійснюють оперативно-розшукову діяльність, не можуть бути представниками в суді, крім випадків, коли вони діють як представники відповідного органу, що є стороною або третьою особою в справі, чи як законні представники[3].

Відтак, здійснення судового захисту є проблематичною задачею для особи, яка не в повній мірі володіє знаннями, вміннями та навичками, які допоможуть захистити свої порушені чи оспорювані інтереси. Зауважимо на тому, що є випадки, визначені в законодавстві, коли особа не може здійснювати самозахист, і її захист здійснює уповноважена на те особа. Однак, відповідно до законодавства, особа може звернутися до захисту і до уповноважених на те осіб.

Для надання визначення представництву необхідно, насамперед, оглянути його законодавче трактування як зі сторони цивільного права, так і процесу. Так, ст. 237 ЦКУ під представництвом розуміємо: «правовідношення, в якому одна сторона (представник) зобов'язана або має право вчинити правочин від імені другої сторони, яку вона представляє» [4].

Наразі в науці цивільного права присутні й інші дефініційні визначення представництва, які, на нашу думку, більш широко розкривають його розуміння. Так, Є. О. Харитонов визначає представництво як правовідносини, у рамках яких виникає й реалізовується повноваження. У зв'язку з цим він визначає представництво як діяльність однієї особи (представника) від імені та в інтересах іншої особи (особи, яку представляють), що відбувається в рамках визначених правовідносин між представником і особою, яку представляють, у силу яких юридичні права та обов'язки виникають безпосередньо в особи, яку представляють [5, с. 176–177].

Доманова І.Ю під представництвом розуміє вчинення однією особою (представником) від імені іншої особи правочину, інших юридичних дій, що

безпосередньо створюють, змінюють і припиняють цивільні права та обов'язки в особи, яку представляють [6].

Розглядаючи представництво з точки зору цивільно-процесуального права, необхідно звернути увагу на розуміння представництва з точки зору В.В. Комарова, В.И. Тertiшнікова, які вважають, що процесуальне представництво – це правовідношення, в силу якого одна особа(представник) здійснює в суді в межах наданих їй повноважень процесуальні дії від імені та в інтересах іншої особи (яку представляє) з метою надання юридичної допомоги при розгляді цивільних справ та здійснення захисту суб'єктивних прав й інтересів, що охороняються законом [7, с. 136; 8,с. 73]. М.Й. Штефан вважає, що представництво в цивільному процесі – це процесуальна діяльність особи (представника), спрямована на захист суб'єктивних прав та інтересів, що охороняються законом, іншої особи (яку представляють), яка бере участь у справі, а також сприяння суду в повному й об'єктивному з'ясуванні обставин справи та в ухваленні законного й обґрунтованого рішення [9, с. 148].

З огляду на викладені точки зору, можемо сформулювати власне розуміння представництва як платну / безоплатну діяльність конкретної дієздатної особи (представника) від імені та в інтересах іншої особи, що здійснюється в межах чітко визначених між ними правовідношень, внаслідок чого юридичні права й обов'язки виникають безпосередньо в особи, яку представляють.

На основі викладеного можна сформулювати ознаки представництва:

- цивільні права та обов'язки належать одній особі, а здійснюються безпосередньо іншою;
- представник вчиняє певні юридичні дії (вчинення виключно фактичних (не юридичних) дій представництвом не охоплюється);
- представник діє не від свого імені, а від імені іншої особи;
- представник діє виключно в межах наданих йому повноважень;
- правові наслідки настають не для представника, а для особи, яку він представляє. Якщо укладений представником правочин спричинив для

контрагента збитки, то зобов'язаною стороною буде не представник, а та особа, яка надала йому повноваження для вчинення цього правочину [10, с. 78].

- представництво можливе лише щодо суб'єкта права. Тобто тим, кого представляють, може бути тільки особа, яка володіє хоча б правоздатністю. І якщо стосовно фізичних осіб, згідно із сучасною доктриною цивільного права, ця умова не має практичного значення, оскільки кожна особа є правоздатною з моменту народження, то щодо юридичних осіб дана обставина відіграє вирішальну роль, бо правоздатність останньої може наставати лише за наявності певних умов, передбачених законом, а до того ж така особа не є суб'єктом права і не може набувати прав та обов'язків ні особисто, ні через представника [11, с. 22]

Для цілісного розуміння представництва необхідним є огляд видів представництва. Так, положення про види представництва викладено у ч.3 ст.237 ЦКУ, яка визначає, що представництво виникає на підставі договору, закону, акту органу юридичної особи та з інших підстав, встановлених актами цивільного законодавства. Таким чином, пропонується розглянути два найпоширеніших види представництва.

Представництво за договором – це вид представництва, який виникає в результаті правочину між дієздатною особою, яка досягла 18 років та особою, яку представляють. Головною ознакою такого виду представництва є те, що для цього необхідно заключити договір на представництво. Даний договір буде доказом наданих представникові повноважень.

Зауважимо на тому, що представництво засноване на договорі, може здійснюватися на основі довіреності. Відповідно до ч.1 ст. 244 ЦКУ, визначено, що представництво, що ґрунтується на договорі, може здійснюватися за довіреністю.

Акцентуємось на тому, що видання довіреності як на представництво, так й іншу діяльність має бути вчинено у письмовій формі. Тобто письмова форма є її обов'язковим елементом. Загальноновизнаним є надання нотаріально посвідченої довіреності. Нотаріальне посвідчення довіреності на

представництво вимагається в тому разі, коли правочини, на які видана довіреність, вимагають нотаріальної форми.

Довіреність укладена без дотримання обов'язкових для неї реквізитів (місце і дата складання, строк дії, прізвище, ім'я, по батькові довірителя та довіреної особи, місце проживання представника та особи, яку представляють, а за необхідності - посаду, яку вони обіймають, коло повноважень, підпис довірителя, а для довіреності, яка видається від імені юридичної особи – прикладення печатки цієї юридичної особи) є недійсною.

На основі цього, під довіреністю розуміється письмовий документ, котрий видається однією стороною іншій для представництва перед третіми особами. Довіреність на вчинення правочину представником може бути надана особою, яку представляють (довірителем), безпосередньо третій особі.

Довіреність являє собою односторонню угоду між довірителем та особою на чие ім'я видана довіреність. Цією угодою визначають права та повноваження представника. Особливість довіреності полягає в тому, що згода представника на надання йому довіреності не потребується. Таким чином, представник може або тільки прийняти довіреність, або відмовитись від неї. Зауважимо на тому, що зміст самої довіреності визначається характером та межами правоздатності особи, яка видала довіреність.

Одним з важливих моментів, у розумінні довіреності, є те, що вона видається виключно дієздатними особами. Однак, її можуть надати і особи, чия дієздатність не є повною, але в межах того об'єму прав, які ці особи можуть вчиняти особисто.

За загальним розумінням, існує три види довіреності: по-перше, загальна довіреність, характеризується тим, що спонукає представника до здійснення юридично значущих дій від імені довірителя. Таким чином, цю довіреність можна схарактеризувати як довіреність на вчинення широкого кола правочинів, які є в інтересах довірителя; по-друге, спеціальна, що надає юридичну можливість для вчинення однорідних типів правочинів та/або а інших дій. Цей вид довіреності видається задля вчинення конкретного виду юридичних дій,

наприклад, представництво особи в суді; по-третє, разова довіреність, виявляється в разовому вчиненні юридично значущих дій, тобто заключенні договору від імені особи.

Не дивлячись на вчинені правочини від імені особи, яку представляють, сам представник не набуває ніяких самостійних прав на майно, що було отримане відповідно до довіреності чи в наслідок правочинів, вчинених відповідно до довіреності.

Говорячи про строк, на який може бути видана довіреність, необхідно вказати, що за загальним правилом довіреність не може перевищувати трьох років.

Відповідно до ч.1 ст. 248, представництво за довіреністю припиняється в разі: закінчення строку довіреності; скасування довіреності особою, яка її видала; відмови представника від вчинення дій, що були визначені довіреністю; припинення юридичної особи, яка видала довіреність; припинення юридичної особи, якій видана довіреність; смерті особи, яка видала довіреність, оголошення її померлою, визнання її недієздатною або безвісти відсутньою, обмеження її цивільної дієздатності[4]. А щодо разової довіреності, то вона припиняється, коли особа виконала правочин, визначений в довіреності.

Піднімаючи тематику відповідальності, зауважимо, що представник відповідає перед особою, яка видала довіреність, за завдані їй збитки в разі недодержання ним вимоги про негайне повідомлення того, кого він представляє, про таку відмову, а також у випадках, коли він відмовився від вчинення дій, які були визначені довіреністю, якщо ці дії були невідкладними або такими, що спрямовані на запобігання завданню збитків особі, яку він представляє, чи іншим особам [12,с.22].

Представництво за законом є обов'язковим для представника, оскільки воно встановлюється незалежно від волі особи, яку представляють.

Так, згідно ст. 242 ЦКУ до нього відносять: представництво батьками (усиновлювачами) як законних представників своїх малолітніх та неповнолітніх дітей; представництво опікуном як законним представником малолітньої особи

та фізичної особи, визнаної недієздатною; представництво законним представником у випадках, встановлених законом. Зауважимо на тому, що цей перелік не є вичерпним.

Представництво виникає в разі спорідненості, усиновлення (удочеріння), опіки або піклування, і має своєю метою не тільки забезпечення інтересів осіб, які потребують представництва, а й інших осіб, пов'язаних з ними низкою цивільних правовідносин. Такий вид представництва заснований на основі суспільного інтересу, що виявляється в усуненні недоліків дієздатності певних категорій населення. Це пов'язано з відсутністю повної дієздатності осіб, яких представляють, що викликано певними факторами, як-от: неповноліттям, особливими потребами, або через психічну неповноцінність особи.

Відмінністю цього виду представництва від представництва за договором є те, що передбачені у законі норми визначають, хто і в якій мірі буде представником особи. Характерною особливістю представництва за законом є те, що в особи, незалежно від її волі виникають права і обов'язки пов'язані з представництвом.

Звертаючись до суб'єктного складу, необхідно зауважити, що до законних представників відносяться: батьки; усиновлювачі; опікуни; піклувальники. Зауважимо, що в частині правового становища як законних представників ці групи схожі.

Батьки є законними представниками своїх малолітніх, неповнолітніх дітей. Законодавство України закріпило це положення в низці нормативних актів як в Цивільному кодексі, так і в Сімейному кодексі. Право батьків представляти своїх малолітніх та неповнолітніх дітей ґрунтується на такій складній юридичній сукупності, як норма закону і подія (народження дитини), а для представництва батька до того ж потрібна наявність акту цивільного стану (шлюбу з матір'ю дитини), правочину (заяву про визнання себе батьком дитини за відсутністю шлюбу з матір'ю), рішення суду про визнання себе батьком дитини. Законними представниками малолітніх та неповнолітніх дітей є також усиновлювачі, котрі за своїм правовим становищем прирівнюються до батьків.

Їхнє право на представництво ґрунтується на нормі закону та рішенні про усиновлення[12,с.13-14].

Зауважимо на тому, що під батьками розуміються тільки батько й мати дитини, але ніяк не інші родичі по висхідній лінії, а під усиновителями - особи, зареєстровані в законному порядку. Так, у батьків є, по-перше, право на захист прав та інтересів дітей; по-друге, право на виховання дітей. Відзначимо, що перелічені права є обов'язком батьків як відносно самих дітей, так і перед суспільством. Характерною особливістю батьківства від опікунства, піклувальництва є те, що батьки зобов'язані утримувати своїх дітей до набуття ними повної цивільної дієздатності.

Цивільно-правовий статус законних представників, які іменуються батьками, може бути втрачений за наявності хоча б однієї з таких обставин: дитина досягла цивільного повноліття; дитина набула повної дієздатності до досягнення нею повноліття; батьки позбавлені батьківських прав; батьки обмежені в батьківських правах; дитина відібрана в батьків; дитина усиновлена. Позбавлення та обмеження батьківських прав можливе тільки в судовому порядку, а відібрання дитини може бути здійснене тільки органом опіки та піклування. При цьому батьки не звільняються від обов'язку утримання дитини - це все, що зберігається від їхнього батьківського статусу [2].

Стаття 41 ЦКУ визначає, що над недієздатною фізичною особою встановлюється опіка, а правочини від імені та в її інтересах вчиняє її опікун. Таким чином, звертаючись до ч.2 ст.242 ЦКУ, опікун є законним представником малолітньої особи та фізичної особи, визнаної недієздатною. Це є достатньою умовою для виникнення в опікуна повноважень законного представника. Важливим при представництві від імені опікуна є наявність документа про призначення опікуном особи, в інтересах якої здійснюється представництво.

Зазначимо на тому, що опіка встановлюється судом над малолітніми особами, позбавленими батьківського піклування, та фізичними особами, визнаними недієздатними. Опікун вчиняє правочини від імені та в інтересах

підопічного з урахуванням обмежень, встановлених ст. 67–72 ЦКУ. Таким чином, опікун здійснює всі ті дії, які міг би здійснити опікуваний, якби був дієздатним.

Підсумовуючи викладене, зауважимо на тому, що представництво являє собою правовідношення, відповідно до якого одна сторона зобов'язана або має право вчиняти юридично значущі дії в інтересах іншої сторони, інтереси якої й представляє. Особливістю представництва є те, що в представника не виникає ніяких прав на майно, яке було набуто стороною, яку представляють.

Характерною рисою представництва є те, що представник може вчинити лише ті правочини, право на вчинення яких є в особи, чиї інтереси представляються. Однак, це відноситься не до всіх. Так, опікун володіє повною дієздатністю не дивлячись на те, що особа в інтересах якої він вчиняє дії має неповну дієздатність.

Представництво має два основних види: по-перше, за договором; по-друге, за законодавством. Так, характерною рисою представництва за договором є довіреність, видана на ім'я представника, на відмінну від представництва за законом, яке виникає внаслідок спорідненості, усиновлення (удочеріння), опіки або піклування.

На основі проведеного дослідження сформовано власне визначення представництва: платна / безоплатна діяльність конкретної дієздатної особи (представника) від імені та в інтересах іншої особи, що здійснюється в межах чітко визначених між ними правовідношень, на основі чого юридичні права й обов'язки виникають безпосередньо в особи, яку представляють.

Подальшими дослідженнями є вивчення питання щодо розмежування окремих видів представництва, з точки зору структурного аналізу.

Література:

1. Харитонов Є.О. Історія приватного (цивільного) права Європи. Частина I. Витоки / Є.О. Харитонов. – Одеса : БАХВА, 1999. – 292 с.

2. Цивільне право України. Загальна частина: підручник / за ред. О. В.Дзери, Н.С.Кузнецової, Р.А.Майданика. - 3-те вид., перероб. і допов. – К.: Юрінком Інтер, 2010. - 976 с.
3. Цивільний процесуальний кодекс України : станом на 24 лютого 2016 № 1618-IV [Електронний ресурс] Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/1618-15/page2>
4. Цивільний кодекс України : станом на 19 лютого 2016 р. № 435-IV [Електронний ресурс] Законодавство України. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
5. Харитонов Е. О. Гражданское право. Частное право. Цивилистика. Физические лица. Юридические лица. Вещное право. Обязательство. Виды договоров. Авторское право. Представительство / Е. О. Харитонов. – К. : А.С.К., 2001. – 830 с.
6. Доманова І.Ю. Інститут добровільного представництва в цивільному праві України: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.03 / І.Ю. Доманова ; Київ. нац. ун-т ім. Т.Шевченка. – К., 2007. – 17 с.
7. Гражданский процесс : учеб. / под ред. В. В. Комарова. – Х. : Одиссей, 2001. – 704 с.
8. Тертышников В. И. Гражданский процесс / В. И. Тертышников ; под ред. В. В. Комарова. – Харьков, 2001.
9. Штефан М. Й. Цивільний процес / М. Й. Штефан. – К. : Ін Юре, 2001. – 696 с.
10. Заїка Ю.О. Українське цивільне право: Навч. посібник. – К. : Істина, 2005. – 312 с.
11. Галабурда Н. А. Особливості змісту поняття представництва у цивільному праві України / Н. А. Галабурда // Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції. – 2012. – Вип. 3. – С. 21–27
12. Представництво / Л.М.Горбунова, С.В.Богачов, Г.В.Красій; М-во юстиції України.– К.: [ТОВ “Поліграф-Експрес”], 2006. – 49 с.

Овчатова-Редько А. А., Представительство в гражданском праве: понятие, виды, реализация – Статья.

Раскрыто понимание представительства с позиции гражданского, процессуального права Украины. Рассмотрены признаки представительства. Уделено внимание видам представительства: по договору, по закону. Проанализировано представительство по договору доверенности. Сформировано авторское определение представительства.

Ключевые слова: правоотношения, представительство по договору, доверенность, представительство по закону.

Ovchatova Red'ko-AA, representation in hrazhdanskom right: concept, types, Implementation - Article.

Reveals the understanding of representation from the perspective of civil, procedural law of Ukraine. Considered signs of representation. Attention is paid to types of representation: by a treaty by law. Analyzed the power of attorney. Formed author's definition of representation.

Key words: legal relations of the contract, power of attorney of the law.